

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В МАЙБУТНІХ ПРОВІЗОРІВ

У статті розглянуто зміст та форми вияву професійної самосвідомості майбутніх провізорів. Автор визначає провідні мотиви, що спонукають майбутніх провізорів до професійної комунікативної діяльності, саморозвитку та самовдосконаленню професійних комунікативних якостей.

Ключові слова: *саморозвиток, спрямованість, професійна спрямованість.*

Актуальність проблеми. Вирішення нових завдань, поставлених перед системою освіти України, кардинальні зміни в суспільно-політичному та економічному житті суспільства вимагають готовності майбутніх фахівців до компетентної праці. Актуальним на сьогодні є підвищення вимогливості особистості до себе і до своєї професійної діяльності, на основі розвитку та вдосконалення її самосвідомості. Особливості соціально-економічного розвитку фармацевтичної галузі потребують високого рівня фахової підготовки майбутніх провізорів, вивченню психологічних особливостей їхньої професійної самосвідомості з метою підвищенню якості підготовки фахівця та розвитку комунікативної компетентності як складової професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень. У контексті актуальних проблем психології розвитку особистості майбутнього фахівця вагоме місце належить формуванню професійної самосвідомості, навичок самооцінки та саморегуляції поведінки. Феномен самосвідомості більш глибокий за своїм психологічним змістом, ніж проблема свідомості. У психологічній структурі особистості майбутнього провізора самосвідомість є центральною ланкою, яка характеризує рівень його професіоналізму, а отже, успішність професійної комунікативної діяльності.

Дослідження самосвідомості було предметом наукового пошуку багатьох науковців. У психолого-педагогічному розумінні ця проблема розглянута найбільш повно в працях В. Андрієвської, І. Беха, Т. Дуткевич, І. Зязюна, О. Леонтьєва, Н. Лосєвої, С. Максименка, О. Савицької та багатьох інших. Проте, існуючі теорії не повною мірою висвітлюють особливості та закономірності розвитку самосвідомості в процесі професійної підготовки особистості провізора до професійної комунікативної діяльності.

Тому **мета нашої статті** полягає у з'ясуванні психологічної сутності професійної самосвідомості майбутніх провізорів та її значення в розвитку професійної комунікативної компетентності зокрема.

Виклад основного матеріалу. Особистість майбутніх провізорів розвивається і змінюється впродовж навчання у вищому навчальному закладі. Навчальна діяльність має професійну спрямованість і становить собою цілеспрямований процес, який має свою мету (розвиток професійної компетентності), завдання та результати (готовність до професійної діяльності). Під час навчальної діяльності здійснюється професійний саморозвиток особистості та формування професійної самосвідомості. Професійна самосвідомість допомагає студенту стати конкурентоспроможним фахівцем, здобути якісну професійну освіту. Формою прояву професійної самосвідомості є усвідомлення студентами своїх нахилів, інтересів, здібностей, рівня професійної готовності.

Фундаментом самовдосконалення майбутнього провізора безумовно є розвиток самосвідомості. С. Максименко та В. Андрієвська дають таке визначення самосвідомості: усвідомлення індивідом себе як суб'єкта життєтворчості з неповторними фізичними і духовними якостями, потребами й здібностями, носія інтелекту, почуттів і волі, виразника національної, професійної і групової належності в системі суспільних відносин [8].

Саме самосвідомість забезпечує усвідомлення майбутніми провізорами власних схильностей та комунікативних здібностей, впливає на розвиток професійних комунікативних якостей. І. Бех вважає, що усвідомлення особистістю

своїх якостей зводиться до того, що кожна особистісна якість виражає певне ставлення, тобто конкретну дію [2, с. 31].

Саморозвиток – це не тільки свідомий процес формування професійної майстерності, самоосвіти та самовдосконалення, але й мотивований, свідомий вільний вибір і прагнення досягти бажаного рівня професійної компетентності [7]. Тому пізнання студентами себе, формування на цій основі певного ставлення до себе як до майбутнього фахівця фармацевтичної галузі, самоствердження та зміна самооцінки – усе це визначає професійне зростання студентів, в основі якого лежить прагнення бути відповідальним за виконання професійних обов'язків, уміння спілкуватися з відвідувачами аптек, лікарями, колегами та іншими людьми. Самооцінка відображає якісну своєрідність внутрішнього світу особистості, виступає показником рівня її розвитку. Вона формується при активній участі і бажанні самої особистості.

Саморозвиток майбутнього провізора – це цілеспрямований процес самовдосконалення, що детермінується метою і стратегією навчальної діяльності, здобуттям професійних знань, умінь та навичок, виникненням потреби розвитку професійних якостей. Потреба є умовою активності майбутніх провізорів, визначає мотиви їхньої навчальної діяльності, пробуджує у них прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення, бажання підвищити свої індивідуальні можливості, розвивати професійні комунікативні якості. Лише тоді, коли майбутній провізор зрозуміє необхідність та потребу в розвитку професійних якостей, він зможе активно залучитися до процесу професійного саморозвитку. Професійний саморозвиток майбутніх провізорів передбачає їхню самоосвіту, розвиток професійних комунікативних якостей, бажання під час навчальної діяльності збути професійні комунікативні знання, вміння та навички.

Формою вияву професійної самосвідомості майбутнього провізора є розуміння ним своєї соціальної позиції, професійних інтересів, нахилів, здібностей, характерологічних особливостей, рівня загальної та спеціальної готовності до професійної комунікативної діяльності. При цьому усвідомлення власних психічних особливостей нерозривно пов'язано з певним ставленням до себе, з самооцінкою.

Розвиток професійної комунікативної компетентності – це особисте надбання кожного студента, здобує власними силами під час навчальної діяльності. С. Дичківський, зокрема, зазначає, що діяльність студента в процесі навчання може бути активною тільки тоді, коли в змісті навчання він побачить переконливу для нього мету, пов'язану з подальшою професійною діяльністю [4, с. 21].

Спрямованість як система потреб, ціннісних орієнтацій, світоглядних установок, прагнень й інтересів визначає готовність майбутніх провізорів до професійної комунікативної діяльності. Від визначеності професійних мотивів залежить ефективність розвитку професійної комунікативної компетентності, що відбувається під час навчально-пізнавальної діяльності в фармацевтичному вищому навчальному закладі.

Рівень розвитку мотивації майбутніх провізорів ми визначали за методикою Дуткевич Т. та Савицької О. «Визначення провідних мотивів професійної діяльності» [5, с. 157]. Скориставшись цією методикою, ми виділили мотиви, що спонукають майбутніх провізорів до професійної діяльності, до розвитку професійної комунікативної компетентності, саморозвитку та самовдосконалення професійних комунікативних якостей (результати відповідей студентів щодо визначення груп мотивів подано у табл. 1).

Таблиця 1.

Розподіл студентів відповідно до мотивів розвитку професійної комунікативної компетентності (у %)

Групи студентів	ГРУПИ МОТИВІВ			
	Мотиви власної праці	Мотиви соціальної значущості праці	Мотиви самоствердження в праці	Мотиви професійної майстерності
	%	%	%	%
Е ₁	16,8	22,1	28,4	32,6
Е ₂	19,4	27,6	29,6	23,5
К	16,5	25,2	31,1	27,2

За результатами визначення групи мотивів професійної мотивації бачимо, що провідним «Мотив власної праці» для себе обрала найменша кількість учасників

експерименту. Лише 16,8 % з експериментальної групи E₁, 19,4 % з групи E₂ та 16,5 % студентів з контрольної групи К зазначили, що цей мотив для них є провідним. 22,1 % студентів з групи E₁, 27,6 % з групи E₂ та 25,2 % з контрольної групи К провідним для себе визначили «Мотив соціальної значущості праці».

«Мотив самоствердження в праці» є провідним у 28,4 % студентів з групи E₁, 29,6 % з групи E₂ та 31,1 % з контрольної групи К.

За отриманими результатами можна вважати, що провідним мотивом, який спонукає майбутніх провізорів до навчально-пізнавальної діяльності та визначає їхню професійну діяльність є «Мотив професійної майстерності» для 32,6 % студентів експериментальної групи E₁, 23,5 % з експериментальної групи E₂ та 27,2 % контрольної групи К.

Зазначена група мотивів не тільки забезпечує високий рівень розвитку професійної комунікативної компетентності в майбутніх провізорів, але й визначає їхню активність під час навчально-пізнавальної діяльності, готовність до саморозвитку, установку на здобуття професійних знань, умінь та навичок, розвиток професійних комунікативних якостей. Своєрідність усіх цих груп мотивів визначає мотиваційну сферу майбутніх провізорів.

Майбутній провізор прагне до розвитку професійної комунікативної компетентності в тому разі, коли в нього адекватні мотиви професійної спрямованості. В. Бедь уважає, що мотиваційна сфера особистості є ієрархією мотивів, які в процесі діяльності можуть змінюватися, посилюватися чи, навпаки, послаблюватися [1, с. 97].

Отже, професійна мотивація визначає вибір професії та якість виконання обов'язків, пов'язаних із професійною діяльністю.

А. Бодалев [3] поділив мотиви на групи, що характеризують мотиваційну сферу особистості:

- мотиви, пов'язані з найважливішими суспільними потребами особистості за критерієм їхнього змісту (ідейні, моральні, естетичні);
- мотиви за джерелом появи, зумовленості (соціальні, діяльнісно-процесуальні, стимульно-заохочувальні);

- за видами діяльності (суспільні, професійні, навчально-пізнавальні);
- за часом проявлення (протягом усього життя, протягом обмеженого часу);
- за силою вияву (сильні, помірні, слабкі);
- за проявом у поведінці (актуальні й потенційні).

Мотивація до навчальної діяльності є показником індивідуальних досягнень майбутніх провізорів, що характеризується сукупністю емоційних та вольових процесів. Вона спонукає і спрямовує навчальну діяльність студентів, розвиває їхню потребу до пізнання особливостей професійної комунікативної діяльності та визначається зовнішніми і внутрішніми чинниками розвитку. Усвідомлення власних потреб мотивує студентів на самовдосконалення та професійний саморозвиток.

Професійна мотивація майбутніх провізорів відбувається під час навчальної діяльності, вона є неперервним процесом, на який постійно впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори. Саме визначення майбутнім провізором мотивів щодо здобуття обраної спеціальності та перспектив самореалізації як фахівця сприяє активізації навчальної діяльності.

Мотивація тісно пов'язана із готовністю студентів здобувати професійні знання, уміння, навички та розвивати свої професійні комунікативні якості. Загальну готовність майбутніх провізорів до розвитку професійної комунікативної компетентності ми поділили на чотири види: «Хочу знати себе і можу змінитися», «Можу удосконалюватися, але не хочу знати себе», «Не хочу знати себе і не можу змінитися», «Хочу знати себе, але не можу змінитися» (відображено на рис. 1).

Вид готовності «*Хочу знати себе і можу змінитися*» притаманний 38,9 % студентам з експериментальної групи E₁, 35,7 % – з групи E₂ та 35,9 % студентам з контрольної групи. У цій групі студентів найбільш сприятливе сполучення для особистісного розвитку. Прагнення глибше пізнавати себе поєднується в них з потребою справжнього самовдосконалення, розвитку професійної комунікативної компетентності.

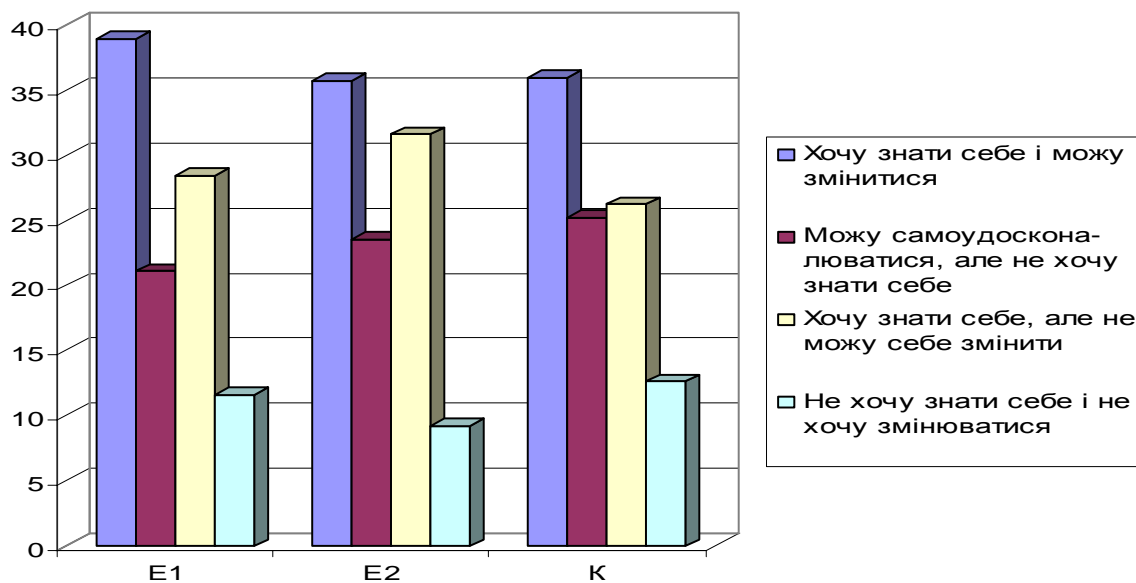

Рис.1 Розподіл студентів відповідно до видів готовності саморозвитку (у %)

Вид готовності «Можу самовдосконалюватися, але не хочу знати себе» притаманний 21,1 % студентів з експериментальної групи E₁, 23,5 % – з групи E₂ та 25,2 % – з контрольної групи. Майбутні провізори, що увійшли до цієї категорії, мають більше бажання до саморозвитку, ніж бажання зрозуміти себе. Процес розвитку професійної комунікативної компетентності вони повинні починати з перебудови власного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, пізнання себе як із позиції «Я-фахівець», так і з усвідомлення наявності необхідних професійних якостей та відповідності їх розвитку вимогам професійної діяльності. Процес розвитку професійної комунікативної компетентності для цієї групи студентів починається з процесу самопізнання наявності професійних комунікативних якостей та продовжується їхнім саморозвитком і самовдосконаленням.

Вид готовності «Хочу знати себе, але не можу змінити» притаманний 28,4 % студентів з експериментальної групи E₁, 31,6 % – з групи E₂ та 26,2 % – з контрольної групи. Ця група майбутніх провізорів бажає знати більше про себе, про рівень розвитку своїх професійних комунікативних якостей, але ще не володіє навичками самовдосконалення.

Вид готовності «Не хочу знати себе і не можу змінюватися» притаманний 11,6 % студентів з експериментальної групи E₁, 9,2 % – із групи E₂ та 12,6 % – з контрольної групи. Майбутні провізори цієї групи на етапі навчально-пізнавальної

діяльності не мають бажання саморозвитку, у них не сформовано потреби в знаннях, їм притаманна невпевненість у собі, у власних здібностях та можливостях.

Згідно отриманих даних можна стверджувати, що більшість студентів з експериментальних груп E_1 , E_2 та контрольної групи K готові до розвитку професійної комунікативної компетентності. Вони мають бажання займатися професійним саморозвитком і самовдосконаленням, здобувати необхідні професійні знання, комунікативні вміння та навички, які забезпечують розвиток їхньої професійної комунікативної компетентності.

Усвідомлення власних потреб мотивує студентів на самовдосконалення та професійний саморозвиток. Майбутнім провізорам з високим рівнем внутрішньої мотивації притаманна впевненість в успішному результаті, наполегливість у досягненні поставленої мети, активний пошук шляхів розвитку своїх професійних комунікативних якостей, отримання задоволення від процесу власного професійного розвитку та здобуття необхідних професійних знань, умінь та навичок. Пізнавальні інтереси майбутніх провізорів концентруються навколо їхньої потреби зрозуміти особливості професійної комунікативної діяльності, осмислити власний життєвий досвід, навчитися використовувати отримані знання у своїй професійній діяльності.

Студентський вік характеризується зростанням власного «Я», періодом саморозвитку, формуванням і розвитком професійної свідомості. Професійна самосвідомість фіксує результат розвитку професійної комунікативної компетентності, виступає регулятором професійної комунікативної діяльності. Професійна самосвідомість та самооцінка сприяють формуванню в майбутніх провізорів таких почуттів як впевненість та оптимізм, що в свою чергу активізують їхню навчальну діяльність, сприяють бажанню здобувати професійні знання, розвивати свої комунікативні якості та здібності. Професійна самосвідомість майбутніх провізорів підвищує надійність, стійкість і стабільність цілеспрямованого розвитку професійної комунікативної компетентності.

У цьому віці молода людина мусить самостійно ухвалювати та реалізувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Під час навчання у вищому навчальному закладі студенти цілеспрямовано прагнуть здобувати

професійні знання, практичні вміння та навички, розвивають свій комунікативний потенціал. Саме визначення майбутнім провізором мотивів щодо здобуття обраної спеціальності, готовність до професійного розвитку та перспектив самореалізації як фахівця сприяє активізації навчальної діяльності.

На думку І. Зязюна, завданням кожного студента є напрацювання власних прийомів компенсації тих індивідуальних особливостей, які зумовлюють утруднення зовнішнього та внутрішнього плану професійної діяльності, зниження рівня залежності від думок інших людей, вироблення власної системи поглядів, позицій, розширення обсягу комунікативних умінь і здібностей до рольової поведінки [6, с. 151].

У процесі професійної підготовки майбутні провізори повинні набути досвіду послідовного свідомого самопізнання та професійного зростання, оцінити свою індивідуальність, стати суб'єктами саморозвитку. Саморозвиток майбутнього провізора – це цілеспрямований процес самовдосконалення, що детермінується метою і стратегією навчальної діяльності, здобуттям професійних знань, умінь та навичок, виникненням потреби розвитку професійних якостей.

Потреба є умовою активності майбутніх провізорів, визначає мотиви їх навчальної діяльності, пробуджує у них прагнення до професійного саморозвитку та самовдосконалення, бажання підвищити свої індивідуальні можливості, розвивати професійні комунікативні якості. Лише тоді, коли майбутній провізор зрозуміє необхідність та потребу в розвитку професійних якостей, він зможе активно залучитися до процесу професійного саморозвитку, що передбачає розвиток професійних комунікативних якостей та здібностей студентів, їхнє бажання під час навчальної діяльності здобувати професійні комунікативні знання, вміння та навички.

Н. Чепелева [9] вважає, що професійна самосвідомість передбачає наявність професійних значень (тезаурусу) та професійних смислів (особистісне професійне знання, професійне ставлення до клієнта, професійні ідеали, норми та цінності, смислоутворюючі мотиви професійної діяльності).

На наш погляд, професійна самосвідомість передбачає наявність у майбутніх провізорів професійної Я-концепції. Ідеальний образ «Я-провізор» включає в себе уявлення про те, яким повинен бути майбутній провізор. Ці уявлення складаються в студентів на етапі розвитку професійної компетентності, в процесі ідентифікації з іншим професіоналом. Професійна самооцінка – уявлення майбутнього провізора про власну цінність як фахівця фармацевтичної галузі, тобто це оцінний компонент професійної Я-концепції.

Я-концепція майбутнього провізора – це складна динамічна система уявлень студента про себе як особистість і як суб'єкта професійної діяльності. Професійна Я-концепція – важливий чинник детермінації професійної діяльності майбутніх провізорів, який зумовлює здатність фахівця реально будувати своє життя, бачити перспективи професійної діяльності, свої приховані можливості, чітко визначати рівень здобутих професійних знань, комунікативних умінь та навичок.

Формою вияву професійної самосвідомості майбутнього провізора є розуміння ним своєї соціальної позиції, професійних інтересів, нахилів, здібностей, характерологічних особливостей, рівня загальної та спеціальної готовності до професійної комунікативної діяльності. При цьому усвідомлення власних психічних особливостей нерозривно пов'язано з певним ставленням до себе, з самооцінкою. Професійна самосвідомість та самооцінка сприяють формуванню в майбутніх провізорів таких почуттів як впевненість та оптимізм, що в свою чергу активізують їхню навчальну діяльність, сприяють бажанню здобувати професійні знання, розвивати свої комунікативні якості та здібності. Професійна самосвідомість майбутніх провізорів підвищує надійність, стійкість і стабільність цілеспрямованого розвитку професійної комунікативної компетентності.

Варто зазначити, що процес розвитку професійної комунікативної компетентності майбутніх провізорів свідомий і керований, він відбувається під час навчально-пізнавальної діяльності студентів та спирається на сучасні вимоги до фахівців фармацевтичної галузі.

Висновки. Отже, пізнання студентами себе, формування на цій основі певного ставлення до себе як до майбутнього фахівця фармацевтичної галузі,

самоствердження та зміна самооцінки – усе це визначає професійне зростання студентів, в основі якого лежить прагнення бути відповідальним за виконання професійних обов'язків, вміння спілкуватися з відвідувачами аптек, лікарями, колегами та іншими людьми.

Резюме. В статті розкривається содержание и форми проявления профессионального самосознания у будущих провизоров. Автор определяет основные мотивы, которые побуждают будущих провизоров выполнять профессиональную коммуникативную деятельность, заниматься саморазвитием и самосовершенствованием профессиональных коммуникативных качеств.

Ключевые слова: саморазвитие, направленность, профессиональная направленность.

Summary. Maintenance and forms of display of professional consciousness of future pharmacists are considered in the article. An author determines leading reasons which induce future pharmacists to professional communicative activity, саморозвитку and self-perfection of professional communicative internalss.

Keywords: orientation, professional orientation.

Література

1. Бедь В. В. Юридична психологія: [навчальний посібник] / В. В. Бедь. – Львів : Новий Світ-2000, К. : Каравела, 2002. – 376 с.
2. Бех І. Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2 (19). – С. 30–40.
3. Бодалёв А. А. О взаимосвязи общения и отношений / А.А. Бодалёв // Вопросы психологии. – 1994. – № 1. – С. 122–126.
4. Дичківський С. І. Неперервна гуманітарна освіта – новий етап педагогічного мислення / С. І. Дичківський // Гуманітарні науки. – 2004. – № 2 (8). – С. 20–29.
5. Дуткевич Т. В. Практична психологія: вступ у спеціальність [навчальний посібник] / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.

6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: [підручник для вищих пед. навч. заклад] / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К. : Вища школа, 1997. – 348 с.
7. Лосєва Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи / Н. М. Лосєва. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – 336 с.
8. Психологічний довідник учителя / упоряд.: В. Андрієвська / за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Кн. 2. – 112 с.
9. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності психолога / Н.В. Чепелева // Актуальні проблеми психології: наукові записки інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. – К. : Ніка – Центр, 1999. – Вип. 19. – 286 с.